

અંક ૪૧ | જૂન ૨૦૨૦

આખેઆખું નગર ઊપડે એમ મારે જવાનું,
ને રસ્તાને ખબર ન પડે એમ મારે જવાનું.

– હર્ષદ ત્રિવેદી

સ્વકેન્દ્રીથી સમકેન્દ્રી વિશ્વ તરફની ઉડાન

Jump Directly to

સંપાદકની કલમે

વાત જાણે એમ કે...

Tech-Talk

વાર્તા-સેતુ

ખુલ્લા દ્વાર

શબ્દ-સંપુટ

વાર્તાનું આકાશ

જસ્ટ બે મિનિટ

તમને મળ્યાનું યાદ

મને મારો જ પ્રશ્ન

Connecting... કવિતા

યાજ્ઞિક વધાસિયા

સંપાદકની કલમે

લોકડાઉન થોડું હળવું કરી દેવામાં આવ્યું છે. લગભગ ત્રણેક મહિનાથી ઘરમાં પુરાયેલું ‘માણસ’ નામે એક પંખી પહેલાની જેમ મુક્ત થઈ રહ્યું છે. પણ હકીકતમાં સાવચેત રહેવાનો સમય હવે જ છે, હવે જ સંક્રમણના દર વધુ રહેશે.

શું-શું જોયું આપણે આ અઢી મહિનાના સમયગાળામાં? માનવજીવનની મર્યાદા અને લાચારીની અનુભૂતિની સાથેસાથે જો આપણે ધારીએ તો ગમે તેવા ખરાબ સમયને પણ હકારાત્મક વલણ રાખીને સારા સમયમાં તબદીલ કરી શકીએ છીએ; એ ઘટનાના આપણે સૌ સાક્ષી રહ્યા. અફસોસ કે, માંડમાંડ ઘર પૂરું કરતા અને બીજા રાજ્યમાંથી કમાવવા માટે આવેલા શ્રમિકોને ઘણી લાચારીનો સામનો કરવો પડ્યો.

ફોટો ભલે ઘણા સમય પહેલા ક્લિક કરવામાં આવ્યો હોય, છતાં ફ્રન્ટ-કવર પેજમાં પણ એવું જ કંઈક દ્રશ્ય છે ને! માથા પર ભાર ઊંચકીને પોતાનો અંદરનો ભાર હળવો કરવા શહેરથી પોતાના વતન ભણી પગપાળા યાત્રાએ નીકળેલા શ્રમિકો અને એમાંય વરસાદનું આગમન! બેક-કવરમાં

ઘરમાં બેસીને તરબૂચ ખાતું એક નાનું બાળક જોવા મળશે. એ દ્રશ્યના પણ તમે આ લોકડાઉનમાં સાક્ષી રહ્યા જ હશો. આમ જોવા જઈએ તો બંને વિરોધાભાસી ઘટનાઓ છે! પણ શું ‘વિરોધાભાસ’ જ આ સમાજની કડવી વાસ્તવિકતા નથી?

ટીમ ‘પંખ’ વતી હું આપ સૌને નમ્ર વિનંતી કરું છું કે, તમે આપની, આપના પરિવારની અને સાથે-સાથે આપની આજુબાજુના લોકોની અને પ્રકૃતિની કાળજી રાખો. ઉપર બેઠેલા ઈશ્વરને પોતાની ‘માણસ’ હોવાની સાબિતી દેવાની આનાથી વધુ સારી તક ફરી ક્યારે મળશે!

‘પંખ’નો આ એકતાલીસમો અંક છે. જો આપને આ અંક પસંદ આવે, અને આપ આગળ દર મહિને આ જ રીતે પબ્લિશ થતા અંક વાંચવા માંગતા હોય તો અમને છેલ્લે આપેલી અમારા WhatsApp નંબરની લિંક પર ક્લિક કરીને મેસેજ કરો. અમારી વેબસાઈટની પણ અચૂક મુલાકાત લેતા રહો. અંક સિવાયનું પણ તમને ઘણું નવું-નવું વાંચવા-જોવા-માણવા મળી રહેશે.

પાર્મી દેસાઈ

વાત જાણે એમ કે...

ત્રીજા માળની અગાશી

શું વિચારો છો સ્નેહા.. ઉપર જવું કે નહીં એમ? પહેલા તો તમારા ચાંદી જેવા ચમકતા ઘાટીલા આ ચહેરા પરથી પરસેવો લૂછી લો, સામે ટીપોઈ પર પડેલ ઠંડા પાણીનો ઝાસ પી લો અને ચાલો ફરી એક વખત આપણે સમગ્ર ઘટનાને વાગોળીએ. પછી નક્કી કરો કે ઉપર જવું કે નહીં.

આજે લગભગ પંદર વર્ષે તમે મામાના ઘરે આવ્યા. કદાચ બારમા ધોરણના વેકેશન પછી પહેલી વાર. દરમિયાનમાં તમારા લગ્ન, દીકરાનો જન્મ, અને ઘર-સંસારની જવાબદારીમાં મામાનું આ ઘર તો ક્યાય ભુલાઈ ગયેલું.. કેમ ખરું ને? મામાનું ઘર ભલે ભુલાઈ જાય પણ અહીં ગાળેલા એ સોનેરી દિવસો કઈ રીતે ભૂલાય! હા.. મને ખબર છે એ દિવસો તમે ક્યારેય ના ભૂલી શકો. અને એટલે જ તો આવતાની સાથે જ તમે સીધા ત્રીજા માળની અગાશીમાં દોડી ગયા. મામાએ તો હવે રંગરોગાન કરાવીને અગાશીમાં સરસ મજાનો હિંચકો મૂકાવી દીધો છે, પણ આ

શું! આ સામેના ઘરની અગાશી સાવ ખખડખજ.. કોઈ જાતનો જાણે સુધારો જ નહીં! તમારી સાથે ઉપર આવેલ મામાના દીકરાને તમે પૂછેલું; “આ સામે કોઈ રહેતું નથી?” અને એણે જવાબ આપ્યો “રહે છે ને.” બસ આ જવાબ સાંભળીને તમારું હૃદય સ્હેજ જોરથી ધબકી ગયું. તમે પંજા પર ઊંચા થઈ જાણે એ ઘરનો ખૂણો-ખાચરો જોઈ લેવા માંગતા હતા અને ત્યાંજ તમારા મોબાઈલમાં રિંગ વાગી.

“અરે યાર. આ અનનોન નંબર એટલે કંપનીના જ હોય.” મનમાં સ્હેજ બબડાટ કરી તમે ફોન કટ કર્યો. પગની ઠેસ મારી તમે હિંચકે ઝૂલ્યા અને એ હિંચકો તમને ભૂતકાળના હિલોળે ચઢાવી ગયો.

બારમા ધોરણની પરીક્ષા પૂરી થઈ કે તરત જ તમે અહીં મામાના નવા મંડાયેલા ઘરે એક મહિનો રહેવા આવેલા. ફળિયામાં ઘણા લોકો સાથે મિત્રતા થઈ. જેમાં અમુક ખાસ પણ ખરા. અને એ ખાસમાંય ખાસ એક મિત્ર એટલે તમને જીવથીય વ્હાલો,

સામેના ઘરે ત્રીજા માળે રહેતો અનુરાગ. કેમ, બરાબરને? તમારો મોટાભાગનો સમય અનુરાગ સાથે પત્તા-કેરમ રમવામાં, કાં તો પછી અનુરાગની મમ્મીને કોકને કોક બહાને મદદ કરવામાં જ જતો. ભલે કદી કહ્યું ના હોય પણ અનુરાગ પણ તમારા પ્રેમમાં તો હતો જ અને એ વાત તમેય બખૂબી જાણતા જ હતા. પણ જીવનમાં કાયમ પોતાનું ધાર્યું થતું હોય તો પૂછવું જ શું! તમારા બંનેની વધતી જતી નિકટતાને તમારા ચબરાક મામી ભાપી ગયા અને અચાનક એક સવારે તમારા પપ્પા ‘સરપ્રાઇઝ’ શબ્દ સાથે તમને લેવા આવી પહોંચ્યા. એક જોરદાર ઝાટકો તમે ત્યારે અનુભવેલો. આમ અચાનક છૂટા પડી જવાની વાતને લઈને તમે અને અનુરાગ ખૂબ તૂટી ગયા હતા. પણ થાય શું? તમારી હિંમત જ ક્યાં હતી પપ્પા આગળ કાંઈક કહેવાની! એ પળો હજુય તમારા મનમાં સચવાયેલી જ છે જ્યારે તમે ચોધાર આંસુએ એકબીજાને છેલ્લી વખત મળ્યા હતા. અત્યારે પણ એમાંનું એક આંસુ આ પાંપણ પર અટકી રહ્યું હતું. અનાયાસે જ તમને એક ડૂસકું લેવાઈ ગયું. પપ્પા જોડે ઘરે પાછા ફર્યા બાદ એકાદ વર્ષ કોલેજનું ભણ્યા ના ભણ્યા અને તમારી સગાઈ કરી દેવાઈ. ધીમે

ધીમે તમે તમારા મનને સમય સાથે વાળી દીધું સ્નેહા. પણ હજુય મનના એક ખૂણે અનુરાગ અકબંધ હતો જ. એમ તો કઈ રીતે એને કાઢી નખાયા!

ક્યારના એ સામેની અગાશીમાં તમે એક આશા ભરી નજરે ટગર ટગર જોયા કરતાં હતા. “કદાચ બારણું ખૂલે ને અનુરાગ બહાર આવે.” પણ એ આશાના ભંગ રૂપે ફરી એક વખત તમારા મોબાઈલની રિંગ વાગી. ગુસ્સામાં તમે એ કોલ ઉપાડ્યો.

“કોણ છો?” સ્હેજ કડકાઈથી તમે પુછ્યું.

“આમ જ સામે બેસીને જોયા કરીશ કે મને મળવા પણ આવીશ! તું આવી ત્યારની તારી રાહ જાઉં છું સ્નેહા. થોડી જાડી થઈ ગઈ છે, પણ પહેલા કરતાંય સુંદર લાગે છે તું.” સામેથી એ જ પ્રભાવશાળી..કોઈ પણ સ્ત્રી મોહી પડે એવો અવાજ આવ્યો.

“અ..અનુર..આ..ગા..?”

“હા અનુરાગ. શું વિચાર્યા કરે છે ક્યારની? ચાલ ઊભી થા અને ઘરે આવ. ક્યારનો રાહ જોઉં છું.

“હમણાં જ આવી.” તમે ફોન બરાબર કટ કર્યો ના કર્યો અને સડસડાટ પગથિયા ઉતરી ગયા. આજે જાણે કેટલુંય અનુરાગને કહી દેવું હતું અને કેટલુંય એને સામે પૂછી લેવું હતું. તમે હરણફાળે

સામેના ઘરે દોટ મૂકી. ઓટલો ચઢતાંની સાથે જ તમે બે-ત્રણ વખત ડોરબેલ વગાડી દીધી. પછી સહેજ પોતાના હાવભાવ કાબૂમાં લાવવા તમે પ્રયત્નો કરવા લાગ્યા.

“આટલી બધી વારા!” તમે મનમાં અકળાઈ ઉઠ્યા.

અને તમારી ઇંતેજારીના અંત રૂપે બારણું ખુલ્યું. સામે તમારી જ ઉંમરની એક સ્ત્રી ઊભી હતી અને જોડે એનું નાનકડું બાળક પણ. “આ અનુરાગની પત્ની. ના ના.. એ તો નહીં જ પરણ્યો હોય.” તમે એક જ ક્ષણમાં કેટલુંય વિચારી લીધું.

“જી બોલો. કોનું કામ છે?” સામેથી અવાજ આવ્યો.

“અનુરાગ. એકચ્યુલી, અનુરાગ.. ચંદ્રવદન મહેતાનું. ઉ..ઉપર ત્રીજે માળે..” તમે શબ્દો ગોઠવતા જઈને બોલ્યા. અંદરથી રૂમાલ વડે હાથ લૂછતાં એક ભાઈ દરવાજે આવ્યા. એ પેલી સ્ત્રીના પતિ જ હતા. તેઓને જોઈને તમે એ સ્ત્રી અનુરાગની પત્ની નહીં હોવાનો હાશકારો લીધો. એ દંપતિએ તમને અંદર તેડાવ્યા, બેસાડીને પાણી આપ્યું, પણ તમે અનુરાગને મળવા એટલા ઉતાવળા હતા કે તમે એ પાણી પીધા વિના જ ગ્લાસ ટેબલ પર મૂકી દીધો.

હવે કહો. કોને મળવું છે?” પેલા ભાઈએ પુછ્યું.

“જી. અનુરાગ..આઈ મિન અનુરાગ ચંદ્રવદનભાઈ મહેતાનું ઘર આ જ ને?”

“હા. આમ તો એમનું જ.”

“આમ તો એટલે?”

“એટલે એમ કે એકના એક દીકરાના અવસાન પછી ચંદ્રવદનકાકા અને કાકી ખૂબ તૂટી ગયા હતા. એકલતાના લીધે ડિપ્રેશનમાં આવી ગયા હતા એટલે તેઓના નાના ભાઈ તેમને પોતાની સાથે અમેરિકા લઈ ગયા. જો કે એ વાતનેય દોઢેક વર્ષ થયું. આપ કોણ..?”

દોરડું તૂટી જાય અને ધડાકાભેર કોક લિફ્ટ જમીન પર પછડાય એવો જ માનસિક પછડાટ તમે ખાધેલો સ્નેહ. તમે પૂતળાની માફક બેસી જ રહ્યા અને તમારા વિચાર વંટોળમાં ફરી એક વખત વાગેલી પેલી મોબાઇલની રીંગે ભંગ પાડ્યો. તમે ચંત્રવત ફોન ઉપાડ્યો. સામેથી અવાજ આવ્યો;

“આવી ગઈ? તો ત્યાં શું બેસી રહી છે! ઉપર આવી જા.. ત્રીજા માળે.. એ જ અગાશીમાં.”

અને હવે...

તમે શું વિચારો છો સ્નેહા.. ઉપર જવું કે નહીં એમ?

વિપુલ હડિયા

ચાઇનીઝ આઈટમનો બહિષ્કાર અને આઈ.ટી. કંપનીઓનું ગણિત

તમે આ વાંચી રહ્યા છો, ત્યાં સુધીમાં તમને ચાઇનીઝ એપ અનઇન્સ્ટોલ કરવાના હજારો મેસેજ તમને મળી ચૂક્યા હશે. WhatsApp, facebook, instagram અને YouTube ના માધ્યમથી કોઈને કોઈ સ્વરૂપે તમને દેશભક્તિના નામે TikTok જેવી ચાઇનીઝ એપ્સ અનઇન્સ્ટોલ કરવા માટે ઉત્સાહિત કરાયા જ હશે. વ્યક્તિગત રીતે ખુશ થવાની વાત છે કે મોડા તો મોડા પણ આપણે ગાંધીજીના સ્વદેશી અને સ્વાવલંબનના વિચારને આપણે સમજી રહ્યા છીએ. પણ આ વિષયને વ્યક્તિગત પરિપ્રેક્ષ્યમાં જોવા કરતા એક સવાલ પૂછવો જોઈએ કે ચાઇનીઝ એપ્સ અનઇન્સ્ટોલ કરવાથી ચીનને તો નુકસાન છે જ, પણ આપણને કોઈ ફાયદો ખરો? અથવા આપણને તો કોઈ નુકસાન નથી થતું ને? કેમ કે જો ચાઇનીઝ એપથી કોઈ ફાયદો થતો હશે, તો જ કરોડો લોકોએ એ એપ ઇન્સ્ટોલ કરી હશે. અને હવે એવી એપ

અનઇન્સ્ટોલ કરીને એ ફાયદો જતો કરવો પડે એવું તો નથી ને?

સૌથી પહેલા વાત કરીએ 'TikTok'ની કે જે એપથી આ આંદોલનની શરૂઆત થઈ. અહીં યાદ રાખો કે માત્ર ટેકનોલોજી જ નહીં, કોઈપણ ક્ષેત્રમાં સ્વદેશીને પ્રાધાન્યતા મળે એ દેશહિતની જ વાત છે. આ મુદ્દા પર કોઈ વિરોધ હોઈ જ ના શકે. પણ જરૂરી મુદ્દો એ છે કે આપની પાસે સ્વદેશી વિકલ્પો હોવા જોઈએ.

TikTok ની અવેજીમાં આપણે ત્યાં 'Mitron' નામની એપ્લિકેશન અચાનક દેખાઈ આવી. અતિ ઉત્સાહી લોકોએ દેશહિત માટે એમને આવકારી પણ ખરી. પણ જ્યારે google નું ધ્યાન એ તરફ ગયું, ત્યારે એ એપ્લિકેશનને પ્લે-સ્ટોર પરથી ઉતારી લેવામાં આવી. આ સમાચાર પર સોશિયલ મીડિયામાં અમુક લોકોએ 'google' ને પણ ગાળો ભાંડી કે google અને TikTok મળેલા છે. પણ વાત એમ હતી કે 'Mitron' એપ ડેટા સુરક્ષાની વાતમાં 'TikTok'ની બરાબરી તો ઠીક, સરખામણી પણ કરી શકે એમ નહોતી. આપણી માટે આપણું ઈમેલ એડ્રેસ અને ફોનમાં સેલ્ફી કેમેરાથી ઉતારેલા વિડીયો ખાસ 'પ્રાઇવેટ' ના હોય શકે, પણ google

જેવી કંપની માટે 'ડેટા' શબ્દ અગત્યનો છે.

પછી એ તમારું નામ અને ઈમેલ હોય કે તમારા ક્રેડીટ-કાર્ડની માહિતી હોય, google માટે એ બધું જ 'ડેટા' છે. જો આજે કોઈ હેકર પ્લે-સ્ટોર પર રહેલી એપ હેક કરી અને કોઈ યુઝરનો ડેટા ચોરી બતાવે તો સોશિયલ મીડિયા માર્કેટમાં 'facebook' અને 'WhatsApp' જેવી કંપનીઓ સામે google ની બદનામી થાય અને સમાચારની એક હેડલાઈન બીજા દિવસે શેરબજારમાં google ના શેર નીચા લઇ આવે. માત્ર ભારતીયો 'Mitron' ને પસંદ કરે એ માટે google પોતાની રેપ્યુટેશન દાવ પર ના લગાવે! હવે એ માટે તમે શું google નો પણ બહિષ્કાર કરશો?

એપ્લીકેશન અને અન્ય દરેક આઈ.ટી પ્રોડક્ટ માટે માર્કેટ એકદમ ખુલ્લું છે. બીજા કરતા સારી પ્રોડક્ટ બનાવો એટલે લોકો તમને સ્વીકારશે. એક સમય હતો કે સોશિયલ મીડીયાના નામે માત્ર 'orkut' શબ્દ હતો. Orkut એ google ની માલિકીની પ્રોડક્ટ હતી. પણ એ પછી માર્કેટમાં 'facebook' નું આગમન થયું. એકથી એક ચડિયાતા ફીચર્સ, નિયમિત અપડેટ અને સિક્યુરીટીની વ્યવસ્થાને કારણે ફેસબુક લોકમાનસ પર એટલું છવાઈ ગયું કે એની હરીફાઈ કરવી ખુદ google માટે પણ શક્ય નહોતી. આખરે હાર માનીને orkut બંધ કરી દેવું પડ્યું.

હજી હમણાની જ વાત કરો તો Nokia કંપનીનો ફોન અને Symbian ની ઓપરેટીંગ સીસ્ટમ એટલે સોનામાં સુગંધ

કહેવાતું. લોકો બજારમાં ખરીદી કરવા જાય એટલે માત્ર કયું મોડેલ પસંદ કરવું એ જ નક્કી કરવાનું રહેતું, ફોન તો Nokia નો જ લેવાનો રહેતો. પણ ૨૦૦૩માં એન્ડી રૂબીને મોબાઈલ ફોનને સ્માર્ટ બનાવવાનું સપનું જોયું અને રોકાણકારો સામે પોતાનો પ્રસ્તાવ રાખ્યો, પણ Symbian માર્કેટમાં એટલી છવાયેલ ઓપરેટીંગ સીસ્ટમ હતી કે કોઈએ એન્ડી રૂબીન પર ભરોસો ના કર્યો. આખરે એમના જ એક મિત્ર સ્ટીવ પર્લમેને દસ હજાર ડોલર રોકડા આપ્યા અને બાકીની રકમ સીડફન્ડિંગ દ્વારા એકત્ર કરી android પ્રોજેક્ટને વેગ આપ્યો. માત્ર બે જ વર્ષમાં google જાણી ગયું કે android ની બ્લુપ્રિન્ટમાં જે સુવિધાઓ આપવાની વાત

થયેલી છે એ ક્રાંતિકારી સાબિત થવાની છે. અને ૨૦૦૫ માં ગુગલે ૫૦ મિલિયન ડોલરમાં કંપની ખરીદી લીધી. માત્ર દસ હજાર ડોલરથી શરૂ થયેલ કંપની બે વર્ષમાં પચાસ મીલીયન ડોલર સુધી પહોંચી ગઈ.

ત્યારબાદ google ના શ્રેષ્ઠ ભેજાબાજોનો લાભ android ને મળ્યો એટલે android ના લોન્ચ પછી દુનિયામાં સૌથી વધુ ખ્યાતી પામેલા Nokia ફોન અને Symbian ઓપરેટીંગ સીસ્ટમને તાળા લાગ્યા. કેમ? કેમ કે android દરેક વાતમાં Symbian કરતા સવાયું હતું. બસ માર્કેટનો સીધો જ નિયમ છે કે હાલમાં યુઝર પાસે જે છે એના કરતા સારું લઈ આવો એટલે યુઝર ખોળો પાથરી તમારું સ્વાગત કરશે.

તો કહેવાની અને સમજવાની વાત એટલી જ કે લોકો ચાઈનીઝ એપ આપમેળે જ ના વાપરે એવું કંઈક કરવું હોય તો સ્વદેશમાં એવી એપ્લિકેશન બનાવવી જોઈએ, જે ગુણવત્તાની બાબતમાં ચાઈનીઝ એપ કરતા ચડિયાતી હોય એટલે લોકો આપોઆપ TikTok છોડીને સ્વદેશી Mitron તરફ દોડતા આવશે. બાકી લોકોને ચાઈનીઝ એપ અનઇન્સ્ટોલ કરવા માટે ઉશ્કેરવા એ તો સારવાર નથી, એ માત્ર રોગના લક્ષણો દબાવવાની વાત છે.

આ સિવાય તમારા ફોનમાં રહેલ ચાઈનીઝ એપ્લિકેશનનું લીસ્ટ આપી તમને એ એપ્લિકેશન અનઇન્સ્ટોલ કરવા પ્રેરતી એપની પણ google દ્વારા પ્લે-સ્ટોર પરથી હાકલપટ્ટી કરવામાં આવી છે. તમે જાતિ, ધર્મ, રંગ કે ભૌગોલિક ક્ષેત્રને આધારે કાઈ અલગ તરવો એ બધું ભેદભાવ જ છે. આપણે ત્યાં ઉત્તર-પૂર્વના રાજ્યના લોકોને પણ હજી દેશના અન્ય ભાગોમાં આવી સ્થિતિનો સામનો કરવો પડે છે એટલે કદાચ આપણા માટે આ ભેદભાવ નવી વાત નથી, પણ google માટે તો છે જ. એટલે એ ચાઈનીઝ એપ્સને રીમૂવ કરતી એપ જે 'hate-campaign' ચલાવતી હતી, એને ધ્યાનમાં રાખીને તેને પણ રીમૂવ કરવામાં આવી. જો ચાઈનીઝ એપ્સને અનઇન્સ્ટોલ કરતી એપમાં માત્ર ચાઈનીઝના બદલે દુનિયાના દરેક દેશના નામનું લીસ્ટ હોત, જ્યાંથી યુઝર ચાઈના સિલેક્ટ કરીને ચાઈનાની એપ અનઇન્સ્ટોલ કરી દે તો એ એપ બચી ગઈ હોત! પણ કોઈ એક દેશ તરફ નફરતનું વલણ ત્યાં આવકાર્ય નથી.

તમે જો હજી TikTok અનઇન્સ્ટોલ ના કર્યું હોય તો એ અનઇન્સ્ટોલ કરો એ પહેલા Tik-Tok એકાઉન્ટ @mygovindia ની મુલાકાત લેવાનું ના ભૂલતા.

શીતલ ગઢવી

Connecting... કવિતા

વઘેલા શ્વાસને ભરવા ઇજન આપી ગયા છે એ.
પ્રસંગોપાત મળવાનું વચન આપી ગયા છે એ

મિલનની શક્યતાઓને ફરીથી મેં મઠારી છે,
સમય, સ્થળ, તિથિ, જગ્યાનું ચયન આપી ગયા છે એ.

સદા સાથે રહેવાની અમે પણ રાત માંગી'તી
નયન ચૂમીને ઈચ્છાનું શમન આપી ગયા છે એ.

વિશેષણને અલંકારોથી શબ્દોમાં ભરી યાદો,
અછડતા સ્પર્શની વચ્ચે કવન આપી ગયા છે એ.

મહેકી ઊઠશે આ આંગણે વાવેલ ગરમાળો,
ઉછરતાં છોડને ગમતું ભવન આપી ગયા છે એ.

ભાવેશ ભટ્ટ

Connecting... કવિતા

કેં નથી હોતું અહીં કિસ્મત સિવાય?
એ ય બોલાતું નથી મ્હેનત સિવાય!

તારી સેવામાં હશે કોઈ કમી
ના કશું પણ મેળવ્યું મિલકત સિવાય

ભેદને તારા છુપાવી રાખવાં
કોઈ હોવું જોઈએ અંગત સિવાય

વાંચવા ચહેરાઓ હું ખાસ્સું મથ્યો
ના કશું વંચાયું કિંમત સિવાય

ક્યાં દઝાડે છે હવે પ્હેલા સમું?
કેં વધ્યું ના આગમાં રંગત સિવાય

આ જગતમાં જેને જોઈ ના શકો
એવું શું છે આપણી હાલત સિવાય?

ચીસ એવી આજ જંગલમાં પડી
ના હલ્યું બીજું કશું પર્વત સિવાય

હીરલ વ્યાસ

વાર્તાનું આકાશ

મળવાની ડેટ

“હેલ્લો..”

“હા, વનિતા.. કેમ છે?”

“નેક્સ્ટ વિક ઇન્ડિયા આવુ છું. મળીશું..
બાકીનો પ્રોગ્રામ આવ્યા પછી જણાવીશ.”

“હા. ચોક્કસ.”

સામા છેડે ફોન મુકાઈ ગયો. પણ શિખા ફોન પકડીને હજી ઉભી હતી. વનિતાને મળ્યે ઘણા વર્ષો થઈ ગયા. કેવી લાગતી હશે વનિતા? 'વનિતા' નામ યાદ આવે એટલે ગોળમટોળ, સદાય હસતો, બોયકટ વાળવાળો એક ચહેરો સામે આવી જતો. છેલ્લે એને એના લગ્નમાં જોયેલી. ત્યારે પણ એ જ બોયકટ વાળ અને હસતો ચહેરો. લગ્ન કરીને એ અમેરિકા સ્થાયી થયેલી અને અનુકૂળતાએ ફોન કરતી. અમેરિકાની, ત્યાંની રહેણીકરણીની, ત્યાંના લોકોની વાતો કરતી. બાળકના આવ્યા પછી ફોન કરવાનો અંતરાલ વધતો ગયો. પણ છતાંય ક્યારેક સમય ચોરીને ફોન પર વાત તો કરી જ લેતી.

નાના શહેરની પાંચથી-દસ ધોરણ સુધીની ગર્લ્સ-સ્કૂલમાં સાથે ભણ્યા હતા.

પોતે તો એ જ શહેરમાં રહેતી હતી પણ વનિતા સ્કૂલમાં આવેલી હોસ્ટેલમાં રહેતી હતી. શહેરથી દૂર આવેલા એક ગામમાં એનું ઘર હતું. પણ ગામમાં મોટી સ્કૂલ ન હોવાથી અહીં શહેરમાં રહીને ભણતી હતી. માબાપથી દૂર રહેવાની વાત બહુ વિઠ્ઠળ કરતી. પણ વનિતા ટેવાઈ ગઈ હતી.

“તને હોસ્ટેલમાં ગમે છે?” પોતે ક્યારેક વનિતાને પૂછતી પણ ખરી.

વનિતા ખાલી સ્મિત કરતી. ક્યારેક ઘરેથી સારો નાસ્તો લાવતી તો વનિતાને આગ્રહપૂર્વક ખવડાવતી. પણ વનિતા મહિનાના છેલ્લા શનિવારે ખૂબ ખુશ રહેતી. કારણ કે દર મહિનાનો છેલ્લો રવિવાર હોસ્ટેલમાં ‘મળવાની ડેટ’ રહેતો. જ્યારે હોસ્ટેલમાં રહેતાં બાળકોને મળવા એમનાં માતાપિતા આવી શકતા.

“મમ્મી, ક્યાં ખોવાઈ ગઈ છે?” દીકરી ચિત્રાએ બૂમ પાડી ને શિખા વર્તમાનમાં આવી.

“મારી ફ્રેન્ડ વનિતા નેક્સ્ટ વિક ઇન્ડિયા

આવે છે. એનો જ ફોન હતો. અમે વર્ષો પછી મળીશું.”

“ઓહ, વાઉ. કેટલા વર્ષે મળશો તમે?”

“વીસેક વર્ષ પછી બેટા..” શિખાનો ચમકતો ચહેરો અત્યારથી જ એના ઉત્સાહની ચાડી ખાતો હતો.

“બનશે તો હું પણ આવીશ.”

*****

વનિતાના ઇન્ડિયા આવ્યા પછી એક વીકમાં જ હોટેલ 'દાશાપ્રકાશ'માં ડીનર માટે મળવાનું નક્કી થયું. શિખાને લાગ્યું કે આજે ફરી 'મળવાની ડેટ' આવી છે.

શિખા અને ચિત્રા હોટેલમાં પહોંચ્યા ત્યારે ટેબલ નંબર '૯' પર વનિતા અને એની દીકરી વૃતા રાહ જોતા હતાં.

શિખાને હતું કે આટલાં વર્ષે વનિતા મળશે તો ભેટી જ પડશે. પણ એવો કોઈ ઉમળકો વનિતાના ચહેરા પર કળાયો નહિ. એ જ ગોળ મટોળ ચહેરો, બોયકટ વાળ પણ સદાય હસતો રહેતો ચહેરો એને સાવ ભાવવિહિન લાગ્યો. શિખાએ સ્મિત કર્યું તો પણ કંઈ પ્રતિભાવ નહિ. શિખાને લાગ્યું કે આ એ વનિતા છે જ નહિ.

“બેસો આન્ટી. હાય ચિત્રા..” વૃતાએ સ્મિત સાથે બન્નેને આવકાર્યાં.

“આપણે પહેલાં ઓર્ડર કરીએ. પછી વાતો કરીએ.” ને વૃતાએ મેન્યુ-કાર્ડ ચિત્રા સામે ધર્યું. ઓર્ડર અપાયા પછી એણે વાત

ચાલુ કરી.

“તમને મમ્મીને અને એના વર્તનને જોઈને આઘાત લાગ્યો હશે. તમારી જીગરજાન મિત્ર સાવ ઉમળકા વગર, સાવ અજાણ્યાની જેમ મળશે એવું ધાર્યું નહિ હોય. સમજી શકું છું. મમ્મીને છેલ્લા ત્રણ વર્ષથી અલઝાઇમર છે. એ લગભગ બધું જ ભૂલી ગઈ છે. ક્યારેક તમને નામથી યાદ કરી લે છે. પણ એ સિવાયનું લગભગ કંઈ જ એને યાદ નથી, તમારો ચહેરો પણ નહીં.

“તો પછી ફોન પર એ મારી સાથે વાત કેવી રીતે કરે છે?”

“હું જ વાત કરું છું આન્ટી. તમારા બન્નેની ઘણીબધી વાતો મેં સાંભળી છે. જ્યારે મમ્મી તમને નામથી યાદ કરે ત્યારે હું તમને ફોન કરું છું. અમારા બન્ને નો અવાજ લગભગ સરખા જેવો જ છે ને.. ને એમાંય ફોનમાં તો થોડો ફરક હોય તોય ના કળી શકાય.”

શિખાને લાગ્યું કે આજે એમના બંનેની 'મળવાની ડેટ' છે, છતાં પહેલીવાર વનિતા ખુશ નથી!

ડૉ. કાર્તિક શાહ

શબ્દ-સંપુટ

‘દીકરી ને ગાય, દોરે ત્યાં જાય’

ગીત, કાવ્યરચના, કહેવત, લોકોક્તિ કે લોકગીત?

ગુજરાતી ભાષાનાં આ અમર અવિનાશી ગીતથી ભાગ્યે જ કોઈ અજાણ હશે! એમાંય "દીકરી ને ગાય, દોરે ત્યાં જાય!" પંક્તિઓ તો જાણે લોક-કહેવત, લોકગીત કે લોકોક્તિ તરીકે સદાય ગુજરાતી ભાષા જોડે રહેશે, એમ કહું તો જરાય ખોટું નથી!

અનિલ આચાર્યે એક વાર લખ્યું છે કે, દીકરી પોતાની છે છતાંય પારકી છે એથી તે વધુ નજીક હોય છે. ‘દીકરી’ શબ્દનાં ‘દી’ અને ‘રી’ દીર્ઘમાં છે. તે શબ્દનાં ઉચ્ચારને પણ નહીં છોડવાની આટલી જીદ હોય તો દીકરીને છોડવા મન ક્યાંથી તૈયાર થાય?

દીકરી, એક શમણું, આપણું છતાં પરાયું. દીકરી શું નથી? દીકરી આપણી હથેળીની સૌથી લાડકી ટચલી આંગળી છે. દીકરી જિંદગીની શુષ્કપળોમાં ભીનાશ જન્માવતી ભીની ભીની લાગણી છે. દીકરી માબાપનાં વૃદ્ધત્વનાં એકલતાનાં કિનારાને ભર્યાભર્યા રાખતી, સતત લાગણી

છલકાવતી છાલક છે. દીકરી એ માબાપનાં જીવનમાં પરિકલ્પનાનું સુખ આપતી જીવનવાર્તાની ‘પરી’ છે. દીકરી તમારા સ્તબ્ધ, વિષાદી, આઘાતભર્યા મનમાં થીજી ગયેલા આંસુને વહેતા કરી તમને હળવા રાખે છે. દીકરી તમારા સ્મિત પાછળના રુદનને વાંચી શકે છે. દીકરી તમારા વિષાદી મનનો સંગાથ છે. દીકરી પ્રભાતનાં ફૂલ પરનું ઝાકળબિંદુ છે. તેના મુલાયમ સ્પર્શમાં તમને તમારા અસ્તિત્વની સાર્થકતા અનુભવાય છે. દીકરી એટલે કદી ‘ડિલિટ’ નહીં થતી અને સદા ‘રિકેશ’ રહેતી લાગણી. દીકરી તમારા દિલનાં સ્ક્રીન પરનું મનોહર ‘સ્ક્રીન-સેવર’ છે! દીકરી એટલે તમારા રંજને પરાજિત રાખતો ઉમંગનો આફતાબ. તમારી જીવવાની ઝંખનાને પ્રજ્જ્વલિત રાખતી જ્યોત એટલે દીકરી. દીકરી શું નથી ?

આવી જ ઘણી બધી અવ્યક્ત લાગણીઓને વાચા આપતું, વર્ષ ૧૯૭૯માં આવેલી ગુજરાતી ફિલ્મ ‘પારકી થાપણ’નું આ ગીત, સ્વ. અવિનાશ વ્યાસજીએ રચેલું અને પુત્ર શ્રી ગૌરાંગભાઈનું એટલું જ અદ્ભૂત સ્વરાંકન છે. આ ગીતનું સર્જન પણ એટલું જ રોચક છે. જેની વિસ્તૃત ચર્ચા આપણે આ અગાઉ કરી ચુક્યા છીએ કે કઈ રીતે આ અદ્ભૂત સ્વરાંકનને એટલો જ અદ્ભુત સ્વર પ્રાપ્ત થયો, લતા મંગેશકરજી નો!! જી હા, આ ગીતમાં સ્વરની પ્રથમ પસંદગી અલકાજીની હતી, અને એક અહેવાલ મુજબ, બાદમાં લતાજી ખૈયામજીનું રેકોર્ડિંગ ટાળીને આ ગીતનું રેકોર્ડિંગ કરવા સાંજે પધારેલા. એવું કહેવાતું હતું, કે લતાજી સાંજે ગીત ગાતા નથી, છતાંય આ ગીત માટે તેઓએ પોતાની પ્રથા તોડી હતી!

આ ગીત, એ સમયે બનતી વખતે બીજા પણ રસપ્રદ અનુભવોમાંથી પસાર થયું છે. ‘પારકી થાપણ’ ફિલ્મનું ટાઇટલ સોંગ કરવાનું અને વળી લોકોને ગમે એવું કરવાનું અને વળી લખાય અને રેકોર્ડિંગ થાય પછી શૂટિંગ કરવાનું. ‘પારકી થાપણ’ – આ શબ્દો છેલ્લે રાખીએ તો એના પ્રાસમાં શબ્દો ગાઈ શકાય. એ યાદગાર રહી જાય એવા ના પણ બને! પણ, અવિનાશ વ્યાસની સર્જકતાએ અને

એમની સ્વર સજ્જતાએ કવિતામાં પ્રાણ પૂર્યો અને ‘દીકરી તો પારકી થાપણ કહેવાય’ એવી પંક્તિઓ લખી. ‘કહેવાય’-ના પ્રાસમાં-કાફિયામાં ગીતને આગળ વધાર્યું અવિનાશ વ્યાસે. નિર્માતા અરુણ ભટ્ટની સામે જ પ્રથમ સીટિંગમાં જ ગીતનું મુખડું અને એક અંતરો લખાઈ ગયા! લોકોક્તિનો પણ ગીતમાં એજ રીતે સચવાય, એનાથી મોટી બીજી કઈ વાત હોય!

લેખના શીર્ષકમાં પ્રમાણે એક રોચક ઇતિહાસનું થોડું કરેલું સંશોધન રજૂ કરવા જઈ રહ્યો છું. બન્યું હતું એવું કે ઇ.સ. ૧૯૦૯માં માત્ર આ પંક્તિ જ નહીં પણ એને સમાવતું એક આખું ગીત, અરે આખું એક નાટક રજૂ થયેલું છે કે જ્યારે સ્વ. અવિનાશ વ્યાસજીનો જન્મ પણ નહોતો થયો. તેમનો જન્મ થયો હતો ઇ.સ. ૧૯૧૨માં. જ્યારે આ પંક્તિને સમાવતા નાટ્યગીતના નિર્માતાનો જન્મ થયો હતો 18 માર્ચ, ઇ.સ. ૧૮૬૨માં. એટલે કે, આ રચના વખતે એ ૪૭ વર્ષના હતા. એટલે કે અવિનાશજીથી ૫૦ વર્ષ મોટાં. અને હજુ એક ડગલું આગળ, આજથી ૧૧૦ વર્ષ પહેલા જે નાટકમાં એ ગીત રજૂ થયેલું, એ સંપૂર્ણ કાર્યક્રમ એ નિર્માતાએ ઇ.સ. ૧૮૬૭ના ૨૫માં એક્ટ

મુજબ કોપીરાઈટ પણ કરાવેલો! અને સર્વ હક્ક સ્વાધીન રાખ્યા હતા! અને એમાંથી આ ગીત ખૂબ જ પ્રચલિત થયું અને લોકમુખે ચઢી ગયું!!

આ નિર્માતા એ ઉત્તમ કવિ હતા. અને ગુજરાતી ઉપરાંત તેઓ સંસ્કૃત, ઉર્દુ અને હિન્દી ભાષાના પણ પ્રખર નિષ્ણાત હતા. નાનપણથી જ એમની નોખી બુદ્ધિપ્રતિભાની પ્રતીતિ થતી હતી. કચ્છ-ભુજમાં પોશાળ (કવિની પાઠશાળા)માં અભ્યાસ કર્યો અને સંવત ૧૯૩૭માં વધુ અભ્યાસ અર્થે કાશીતીર્થમાં સંસ્કૃત, કાવ્ય અને અલંકારશાસ્ત્રનો અભ્યાસ કર્યો. તદુપરાંત પ્રશ્નોરા નાગર બ્રાહ્મણ વિદ્વદવર્ય વૈદ્યરાજ લક્ષ્મીશંકર નરોત્તમ ભટ્ટ પાસે વૈદિક ધર્મ અને સંસ્કૃત ગ્રંથોનો અભ્યાસ કરી એમને ગુરુપદે સ્થાપ્યા.

કવિની વિદ્વતાના વાવડ શ્રી હરિસિંહજીને મળ્યા અને એમણે પોતાના રાજકવિ તરીકે એમને નીમ્યા. ત્યારબાદ ભાવનગરનરેશ શ્રી તખ્તસિંહજીએ એમને પોતાના રાજકવિ તરીકે નીમ્યા. રાજકવિએ હિન્દી તથા વ્રજભાષામાં પણ પ્રભુત્વ મેળવ્યું હતું, તેથી રાજપ્રશસ્તિના હિન્દી કાવ્યોના ગ્રંથો પણ લખ્યા જેમ કે, તખ્તચશત્રિવેણિકા, ભાવ સુચશવાટિકા, ભાવ આશીર્વચન, અમર કાવ્યાલપ, અને

કરુણરસપ્રધાન ગ્રંથો ઝંડુવિરહ, ભાવવિરહ અને ત્રિભુવનવિરહ પણ લખ્યા!

છત્રીસ વર્ષની ઉંમરે એમને સંસ્કૃત ગ્રંથ ‘ભરતનાટ્યશાસ્ત્ર’નો ગુજરાતી અનુવાદ કરવાની ઈચ્છા થઈ જે એમણે ગુરુવર્ય લક્ષ્મીશંકર ભટ્ટને જણાવી અને એમના માર્ગદર્શન હેઠળ એ કાર્ય એમણે સંપન્ન પણ કર્યું. ઘણા કાળ સુધી એ ગ્રંથ એમ ને એમ પડ્યો રહ્યો કારણકે એ ભાષાંતર સમજણપૂર્વક સુધારી અને નવેસરથી લખવાના કાર્ય માટે યોગ્ય વ્યક્તિની શોધમાં હતા જે પછી વર્ષ ૧૯૦૨માં જામનગરના રાજકવિ શ્યામજી જયસિંહના પુત્ર કેશવલાલને સોંપાયું અને ભાવનગરમાં જ ‘આનંદ પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ’માં એની પ્રથમ આવૃત્તિ છપાઈ!

તેઓએ ઘણા નાટકો પણ લખ્યા જેમાં પૌરાણિક, ઐતિહાસિક અને સામાજિક

નાટકોનો સમાવેશ થાય છે. જેમાંના એકની નોંધ રસકવિ રઘુનાથ બ્રહ્મભટ્ટ એમના પુસ્તક 'સ્મરણમંજરી'માં આલેખી છે. એમના નાટકોની એ જ ખૂબી હતી કે એમના ગીતો ઘર ઘર ગુંજતા અને અત્યંત લોકપ્રિય થઈ જતા. 'દાસ પર દયા લાવો રે, હું ભજન કરીશ હરિનું', 'બોલું ક્યા મેરે પ્યારકી બતિયાં, સર પર ગાગર ઘર કર'- આ બધી પંક્તિઓ રસિક પ્રેક્ષકોને હજુય યાદ રહેશે. ગુર્જર જનતા આ મહાકવિની ઋણી છે, પણ એમને અનુરૂપ સન્માન એમનું થયું નહિ!

ત્યાર બાદ સુરદાસ અને નાગરભક્ત નામે નાટકો ઈ.સ. ૧૯૦૯માં રજૂ થયા. જેના સુંદર અને ભાવવહી ગીતો લોકજીભે રમી રહ્યા.

તા. ૨૫.૧૧.૧૯૦૯ના રોજ લેખક ગોપાલજી કલ્યાણજી દેલવાડાકર કૃત નાટક 'નીલમ માણેક' રજૂ થયું. એ વાંકાનેર કંપનીની પ્રસ્તુતિ હતી. જેના સ્થાપક ત્ર્યંબકલાલનું મૃત્યુ થતા કંપની મુશ્કેલીમાં આવી પડી. સંસ્થાનું ગુડવીલ સારું હોવાથી આ રાજકવિએ એમની સાથેના નાટ્યધુરંધરોની સાથે મળીને એક સમિતિ રચી અને 'નીલમ માણેક' નાટકને કોપીરાઈટના માટે રજીસ્ટર કરાવ્યું. આ કૃતિ 'નીલમ માણેક' આમ તો સાત ભાગમાં સચિત્ર નવલકથા તરીકે પણ

પહેલા પ્રસિદ્ધ થઈ હતી. નાટકનું એક ગીત અતિ લોકપ્રિય થયું હતું અને લોકમુખે ચડી ગયું હતું, એ ગીત જ આ હતું:

"દીકરી ને ગાય દોરે ત્યાં જાય,
રંક બિચારીનો નહિ ઉપાય
એક આધાર તારો છે કિરતાર.."

આ રાજકવિનું નામ હતું - 'નથુરામ સુંદરજી શંકર'. કદાચ કોઈએ સાંભળ્યું પણ નહિ હોય. પણ આ રાજકવિશ્રીએ ગુજરાતી ભાષામાં જ નહિ પણ, હિન્દી, સંસ્કૃત અને વ્રજભાષામાં પણ ઉત્તમ ગ્રંથો લખ્યા છે અને નાટ્યમંડળ, રંગભૂમિ, ગદ્ય અને પદ્ય સાહિત્યમાં એમનું બહુ મોટું યોગદાન છે. 'સૌભાગ્યસુંદરી' એમનું બહુ ચર્ચિત નાટક રહ્યું હતું.

એટલે છેલ્લે હા, એ ચોક્કસ કહી શકાય કે અવિનાશજીએ પોતાની સ્વતંત્ર રચના જ લખી છે અને એમાં આ પંક્તિનો માત્ર ઉપયોગ કર્યો છે જે લોકોક્તિમાં એ સમયે ખપી ગઈ હતી. આ લેખનો મૂળ ઉદ્દેશ વાચકમિત્રોને એના મૂળ શબ્દ-સર્જક અને નિર્માતા સાથે પરિચય થાય અને ગુજરાતી ભાષાસાહિત્યના ઇતિહાસ પરથી ક્યાંક પડદો ઊંચકાય એજ છે. આ ઉપરાંત આવી અનેક અમર પંક્તિઓ રસિક વાચકોને યાદ રહે તથા ગુર્જર પ્રજા આ રચયતાઓને યાદ કરી ઋણ ચૂકવે તો એમને અનુરૂપ સન્માન પણ મળે!

ડૉ. રંજન જોષી

જસ્ટ બે મિનિટ

ઘસારો

શાંતાબા ડગુમગુ કરતા ટેબલ પર ચઢી માળિયા પરથી સામાન નીચે ઉતારવા લાગ્યા. ટીકરો-વહુ ઘણાં સમયથી બાને કહેતા, “બા.. માળિયું ખાલી કર તો એમાં છોકરાઓની વધારાની વસ્તુ રહે. આમેય તારો જૂનો સામાન હવે ઘસાઈ ગયો છે.” શાંતાબા લોખંડનો મોટો ટંક માળિયા પરથી ઉતારી બધો પથારો કરીને બેઠા હતા.

એકાદ કલાક વસ્તુઓનું વિભાજન

કર્યા પછી એક વસ્તુ પર થાકેલા શાંતાબાના હાથ અને આંખો સ્થિર થયા. એ એમના લગ્નનો બ્લેક એન્ડ વ્હાઇટ આલ્બમ હતો. ભૂતકાળની કેટલીક કાળાશ તેમને આસપાસ ઘૂંટાતી લાગી. તેઓ વિચારવા લાગ્યા, “કેટલા વર્ષો વીતી ગયા.. જીવનની સાથે શરીર પણ ઘસાતું ચાલ્યું અને સંબંધો પણ..” આ વિચાર સાથે જાણે તેમનો શ્વાસ પણ ઘસાવા લાગ્યો.

તેજલ શાહ

વાર્તા-સેતુ

‘હાકુસ’

ગુજરાતી સાહિત્યનો વાર્તા વૈભવ બેજોડ અને બેનમૂન છે. અમુક લેખકો વિષયવૈવિધ્ય તેમજ ગૂઢ સંદેશને એકમેકમાં ગૂંથી લઈ, સ્થૂળ પદાર્થમાં સૂક્ષ્મતાને ઉદ્ઘાટિત કરી, વાર્તાને સહજતાથી અલંકારિક ઓપ આપી દેવા સમર્થ હોય છે. જયંતિ દલાલ એમાંના એક. આજે માણીશું એમની વાર્તા- ‘હાકુસ’.

કરે ત્યારે હેલપાટી. આના-બે આના માટે માથે દોઢ-બે મણનો બોજ ઉપાડે અને ત્યારે હાકુસનો કરંડિયો ઉપાડવાની ના પાડી? કોફ્ટ માર્કેટમાં હાકુસનો કરંડિયો ખરીદીને એ ઉપડાવવા આજુબાજુ નજર નાખી. સાધારણ રીતે તો તમે માર્કેટમાં દાખલ ત્યાંથી જ ઘણી જોડ આંખ તમને માપતી હોય. તમે ડઝન-અર્ધી ડઝનવાળા, કે કરંડિયાવાળા, કે પછી ખાલી ભાવ પૂછનારા છો, એવા પ્રશ્ન એ તાતી નજરમાં હોય જ. અને કશા અલૌકિક એવા જ્ઞાનથી, ન કળી શકાય એવી સૂઝથી એ તમને માપે; અને એમના તોલ-કાટલે તમે પાર

ઉતર્યા તો પછી તમે નજર બહાર ન નીકળી જાવ એ રીતે એ આંખો ધારી તમારી પાસે અને છતાં દૂર રહ્યાં કરે.

પણ આજે મે જોયું તો હેલપાટીવાળા કોઈ નજરે ન ચઢયા. આજુબાજુ આંખતાં મેં એક સુદૃઢ અને સશક્ત લાગે એવા જુવાનને જોયો. કેસરી પાઘડી બાંધી હતી. પહેરણ પર જવાહર-બંડી પણ હતી. કાનમાં વાળી જેવું પણ લાગતું હતું. મેં ઘાંટો પાડ્યો : “હેલપાટી....”

ત્યાં તો કેરીવાળો જ બોલ્યો: “હરિ આહે!” અને પછી એને લાગ્યું કે મારી સાથે ગુજરાતીમાં જ વાત કરવી કરવી જોઈએ એટલે બોલ્યો : “હરિ હાકુસનો કરંડિયો નથી ઉપાડતો.”

મનમાં નવાઈ લાગી. હેલપાટી કરે અને હાકુસનો કરંડિયો ઉપાડે નહીં! એ ધીરે ડગલે મારી પાસે આવ્યો. ના જાણે શેનો ય ભાર એને દબાવતો, દમતો ન હોય એમ એને ચહેરે ગંભીરતા હતી. હાકુસનો કરંડિયો જોઈ ના પાડતો બોલ્યો:

“માફ કરજો હું હાકુસને અડતો નથી.”

મારી મુશ્કેલીનો અંત લાવવા કે કોકને બોલાવવા ઉપડ્યો. મને નવાઈ લાગતી હતી, સાથે રોષ પણ થતો હતો. જેણે જે કામ સ્વીકાર્યું હોય તે એ કામ ન કરે તો સૃષ્ટિનો ક્રમ ચાલે કેમ?

હું એને જતો જોઈ રહ્યો હતો ત્યાં તો હરિ બીજા કોક હેલપાટીવાળાને બોલાવી લાવ્યો અને એની વતી જ એ મારી સાથે નક્કી કરવા લાગ્યો. બીજો હેલપાટીવાળો આગળ દોડવા માંડ્યો. શેઠને વિચલિત થતાં જોઈ હરિ પોતે બીજા હેલપાટી જોડે શેઠના ઘર સુધી જવા તૈયાર થાય છે.

હરિ સાથે જ ચાલતો હતો. મારા મનના ઉકળાટને જાણે સમજતો હોય અને

પોતાની ધીરી છતાંય મક્કમ ચાલથી આશ્વાસન દેતો હોય એમ એ મારી સાથે જ ડગ માંડતો હતો. ન જાણે કેમ પણ હરિને મલકતો જોઈ મારાથી પણ મલકી પડાયું અને ત્યાં જ કરંડિયા આડે સંતાઈ ગયેલો પેલો સવાલ જીભે આવ્યો.

“પણ ભાઈ, તમે કમાલ છો! તમે મિલ ચલાવતા તો છો નહીં ને હાકુસને હાથ ન લગાડવો! અજબ વાત છે.”

હરિનું સ્મિત ક્યાંય જતું રહ્યું, “તમને કશી ઘેરી ચોટ લાગી લાગે છે. પણ હરિભાઉ, આ આપણને ન સમજાયું, આ બિયારી કેરીએ તમારું શું બગાડયું?”

ખિન્ન અવાજે હરિ બોલ્યો, “એણે તો કશું નથી બગાડયું, પણ હું એને અડવાને લાયક નથી.”

વાત નાની હતી. આ હરિ નાનો હતો ત્યારે આગાખાન મહેલમાંથી છૂટીને આવેલા મહાત્મા ગાંધીજી મુંબઈમાં દરિયાકિનારે પ્રાર્થના કરતા અને પ્રાર્થના પૂરી થાય પછી નાનાં બાળકોમાં કેરી વહેંચતા. હરિ રોજ રાહ જોતો અને એક દિવસ એને બાપુના હાથેથી કેરી મળી પણ ખરી. વાત કહેતા પણ એ ગૌરવની ક્ષણ ફરી ખુમારી સાથે જીવી રહ્યો. “મા ખૂબ રાજી થઈ. ગાંધીજીએ આપેલી હાકુસ” “તો પછી હાકુસ ખાધીને ને?”

પણ ઉત્સાહભેર વાત કરતા હરિને આ સવાલ સાંભળતા જ શું થયું? આવો ફિક્કો, તેજ વગરનો કેમ થઈ ગયો?

“તમેય એ જ પૂછ્યું? અરે ભગવાન, એ કેરી ના ખવાય કેવું કોઈના દિલમાં ઊગતું જ કેમ નથી!”

“પણ મારા ગાંડા ભાઈ, તું ના ખાય તો છેવટે એને જીવાત ખાય..”

“લાગે જ નહીં. મહાત્માજીએ જેને હાથ

લગાડ્યો હોય એમાં જીવાત પડે જ નહીં.” કોકને જો આ જીવમાં મ્હોરતી અપાર શ્રદ્ધાની જાણ ન હોય તો એ આને પાગલ જ માને.

વાત તો સાચી જ છે, એ વખતમાં પણ સ્હેજે એક રૂપયાનું નંગ તો થાય. શેઠની જેમ હરિની માએ, હરિને આમ જ કીધું હતું. છતાં પ્રશ્ન એ છે કે હજુ એવો તો શું અણબનાવ બન્યો કે હરિએ હાકુસનો સંપૂર્ણ ત્યાગ કર્યો?

ફળોમાં રાજા કેરી અને એમાંય હાકુસની તુલના તો કેમ કરી થાય? હવે આ ઋતુમાં તો આપણે બધું વિસારે પાડીને હાકુસ તો ખાવાના જા! જોકે ખાતી વખતે હરિ તો યાદ આવશે જ કે એણે શીદ હાકુસને ત્યાગી? જાણવા માટે જયંતિ દલાલ લિખિત વાર્તા ‘હાકુસ’ વાંચજો જરૂર..

આપ મને tejnikalme@gmail.com પર ઇમેઇલ પણ કરી શકો છો.

રાજુલ ભાનુશાલી

દરિયામાં

પડું પડું થતાં સૂરજને

મેં મારી નજરથી ટેકવી રાખેલો.

તું આવે ત્યાં સુધી..

ને પછી,

મારી આંખ જ દરિયો!

સૂરજની મૂંઝવણ

હવે ક્યાં ડૂબવું?

~ યામિની વ્યાસ

નવી નવી છટાઓ અને નવા નવા અર્થ સંદર્ભો જેમની કવિતામાં કાયમ માણવા ગમતાં હોય છે, એવા કવયિત્રી યામિનીબેન વ્યાસનું 'તમને મળ્યાનું યાદ'માં સ્વાગત છે. સુરતમાં વસતા યામિનીબેનના બે કાવ્યસંગ્રહ પ્રગટ થયા છે.

(૧) 'ફૂલ પર ઝાકળના પત્રો' - આ એક ગઝલ સંગ્રહ છે અને એને ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદનું 'કવિ જય પારિતોષિક' પ્રાપ્ત થયું છે.

(૨) 'પાંપણને પડછાયે' - જે ગીત સંગ્રહ છે.

તમને મળ્યાનું યાદ

આ ઉપરાંત, યામિનીબેને બે દ્વિઅંકી નાટકો પણ લખ્યાં છે, જે પુસ્તક તરીકે પણ પ્રકાશિત થયા છે.

(૧) 'મિલીનાધર તરફ' - આ માટે એમને 'ગુજરાત સાહિત્ય અકાદમી'નું પારિતોષિક અને 'કલાગુર્જરી', મુંબઈનું 'ગિરાગુર્જરી પારિતોષિક' મળ્યા છે. તે ઉપરાંત નાટકને શ્રેષ્ઠ સ્ક્રિપ્ટના પારિતોષિકો પણ મળ્યા છે. 'રાષ્ટ્રીય કલા કેન્દ્ર' ફૂલ લેંથ મૌલિક નાટ્યલેખનમાં પ્રથમ, 'ગુજરાતી સાહિત્ય પરિષદ' આયોજિત નાટ્ય લેખન સ્પર્ધામાં પણ પ્રથમ પારિતોષિક, 'ગુજરાત રાજ્ય સંગીત અને નાટક અકાદમી' આયોજિત 'ગુજરાત રાજ્ય નાટ્ય સ્પર્ધા'માં પ્રથમ તથા 'ચિત્રલેખા' અને 'ભવન્સ', મુંબઈ આયોજિત સ્પર્ધામાં શ્રેષ્ઠ સ્ક્રિપ્ટનું પ્રથમ પારિતોષિક મળ્યું છે.

(૨) 'રણમાં ખીલ્યું પારિજાત.' - આ માટે એમને 'થિયેટર એન્ડ મિડિયા સેન્ટર', બુટ્રેડી દ્વારા ફૂલ લેંથ નાટ્ય સ્પર્ધામાં પારિતોષિક મળ્યું છે. 'ચિત્રલેખા' અને 'ભવન્સ', મુંબઈ આયોજિત નાટ્ય સ્પર્ધામાં આ નાટક તૃતીય વિજેતા રહ્યું છે.

કવયિત્રીએ પોતાની આ કવિતામાં બહુ જ ઋજુ દ્રશ્ય ઉપસાવ્યું છે! ચેતના ક્યારેક બોલકી બન્યા વગર જ વેદના વ્યક્ત કરતી હોય છે. કોક ખમતીધર કલમ જ આવી ભાવ સ્થિતિને શબ્દોમાં ઉતારવાનું કામ કરી શકે.

પ્રસ્તુત લઘુકાવ્યમાં કવયિત્રીએ આ ભાવ સ્થિતિ સુપેરે આલેખી છે. પ્રિય પાત્રના આવવાની શક્યતા સાવ ઝાંખી

હોય છતાં કોઈ સંપૂર્ણ શ્રદ્ધાથી એના આવવાની પ્રતીક્ષા કરતું રહે એના જેવી સુંદર બાબત બીજી કોઈ નથી. સુંદર ખીલેલા પુષ્પની સુગંધ પામવા માટે ફાંફા નથી મારવા પડતા. એના માટે માત્ર આસપાસ પુષ્પ હોય અને તમારું નાક થોડુંક સંવેદનશીલ હોય એટલું ઘણું. પ્રેમ ફાંફા મારવાથી નથી મળતો. એ તો સહજની ડાળે મ્હોરે છે, ઝૂલે છે. પ્રેમ અધિકાર નથી, પ્રેમ કરાર પણ નથી. પ્રેમ એટલે માત્ર સ્વીકાર! જે ક્ષણે તમે તમારી અપેક્ષાઓ પ્રિય પાત્ર પર થોપો, એ જ ઘડીએ પ્રેમ નબળો પડવાની શરૂઆત થઈ જતી હોય છે. "અપેક્ષા ઉપેક્ષાની જનની છે." આ ઉપેક્ષા ધીમે ધીમે સંબંધને

કોરવાનું કાર્ય કરે છે! પ્રેમમાં સાથે હોવામાં જ મજા છે એથીય અદકેરી મજા કોઈ પણ અપેક્ષા વગર સાથને સ્મરવામાં છે, પ્રતીક્ષા કરવામાં છે.

અહીંયા નાયિકા કોઈકની પ્રતીક્ષા કરે છે. જેની રાહ જુએ છે એણે કદાચ દિવસ પૂરો થતાં પહેલા આવી જવાની બાંહેધારી આપી છે અને દિવસ લગભગ પૂરો થવામાં છે પરંતુ હજુ એના આવવાના કોઈ એંધાણ નથી! દરિયામાં પડું પડું થતાં સૂરજને જોઈને નાયિકાનું હૃદય વિહ્વળ થઈ રહ્યું છે. એ પોતાની નજરથી ટેકો આપીને સૂરજને રોકી રાખવાના ભરચક પ્રયત્ન કરે છે.

પ્રતીક્ષાની પોતાની એક કલ્પિત ધરી હોય છે, જેની પર એ ફર્યા કરતી હોય છે. એમાં જ્યારે શ્રદ્ધા ભળે ત્યારે એ ઉપાસનાનું સ્વરૂપ ધારણ કરી લેતી હોય છે. આ સ્વરૂપ ડીટ્ટો લજામણીના છોડ જેવું જ હોય છે. લજામણીને દૂરથી જોયા કરો એ જ સાડું. જો અડકવાનો પ્રયત્ન કરો તો એ ચોક્કસ સંકોચાઈ જવાની! પ્રતીક્ષાની તાસીર પણ નાજુક હોય છે. શ્રદ્ધાની માત્રા જરાક ઓછી થાય અને એ મુરઝાઈ જાય!

છેવટે એ પ્રતીક્ષારત આંખો ભરાઈ આવે છે. એને ખાત્રી છે કે પ્રિયપાત્ર પહોંચવામાં જ

હશે, બસ માત્ર થોડીક જ ક્ષણોની વાર છે. એની આંખો ભરાઈ આવે છે. કવયિત્રીએ કેટલી કોમળતાથી આ વાતને મૂકી છે –

“ને પછી,

મારી આંખ જ દરિયો!”

શ્રદ્ધા તસુભાર પણ ઓછી નથી થઈ. ના તો પ્રિયતમ પરથી, કે ના તો પ્રતીક્ષા પરથી! માત્ર એનું સ્વરૂપ બદલાયું છે. આંખો અશ્રુથી ભરાઈ ગઈ છે. આ અશ્રુ વિશે પુરાણોમાં સરસ સંદર્ભ મળે છે. ભગવાન શિવ વર્ષો સુધી ઘોર તપસ્યામાં લીન રહ્યા હતા. એક દિવસ અચાનક તેમનું મન ક્ષુબ્ધ થઈ ગયું અને એમણે આંખ ખોલી નાખી. આંખ ખોલતાંની સાથે જ તેમાંથી કેટલાક અશ્રુબિંદુ સરીને જમીન પર પડ્યાં. શિવની આંખોમાંથી સરેલા આ બિંદુ જ્યાં જ્યાં પડ્યા હતાં ત્યાં ત્યાં રૂદ્રાક્ષના ઝાડ ઉગ્યા. અશ્રુ પણ કેટલા પવિત્ર! આ તો થઈ આડવાત. અહીં આ કાવ્યમાં અશ્રુ ફરી વળ્યા પછી જાણે નાયિકાની આંખો જ દરિયો થઈ ગઈ છે. આંખોનું દરિયો થઈ જવું જીવંતપણાની નિશાની છે. સંવેદનશીલતાની નિશાની છે. અખૂટ આશા અને શ્રદ્ધાની નિશાની છે.

શ્રદ્ધા ડગમગે અને ધબકારો અધમૂઓ થઈ જાય એના કરતાં સ્વરૂપ બદલીને શરણાગતિ સ્વીકારી લે એ વધુ સરાહનીય, ઈચ્છનીય. અહીં શરણાગતી એટલે સમર્પણભાવ. બધું જ પ્રિયપાત્ર પર છોડી દેવું. એને જે ગમે એ ખરું, ગમ્યું એ ખરું.

છેલ્લી પંક્તિઓ આ નાનકડા પદ્યના ટુકડાને કાવ્ય બનાવે છે, એને અનેરી ઊંચાઈએ પહોંચાડે છે.

“સૂરજની મુંઝવણ
હવે ક્યાં ફૂલવું?”

એક એ દરિયો છે જેની ક્ષિતિજની બીજો તરફ સૂરજ રોજ ફૂલી જતો હોય છે અને બીજો દરિયો ક્ષિતિજની આ તરફ નાયિકાની આંખોમાં છે. એ મુંઝાઈ ગયો છે કે હવે જવું તો ક્યાં જવું? કરવું તો શું કરવું! ક્યા દરિયામાં સમાઈ જવું! નાયિકાની આંખોમાં જે જળનિધિ છે એ એણે કદાચ પહેલીવાર જ જોઈ છે, અનુભવી છે અને એ એને સાવ પોતિકી લાગી હશે એટલે જ આ મુંઝવણ થઈ રહી છે ને? કોઈ અજાણી વસ્તુનું આટલું આકર્ષણ એ સિવાય થાય નહીં! શ્રદ્ધાની

આગળ સૂરજ પણ જાણે નતમસ્તક થઈ ગયો.

પ્રતીક્ષાની આ પરાકાષ્ટા છે, અને કાવ્યની પણ.

લઘુકાવ્યનું ક્ષેત્ર અત્યંત સંકુચિત હોય છે. નાનકડા ટુકડામાં પણ સમસ્ત ભાવોનો સમાવેશ કરવો એ જરાય સહેલું નથી. ભાવ અને સંવેદનાને જાગૃત કરીને કવયિત્રીએ જે શબ્દચિત્ર ઉપસાવ્યું છે, એ અદ્ભુત છે.

ટુંકમાં આટલી આ કાવ્યની વાત છે. ગાગરમાં સાગર જેવી કવિતાને આમ જ માણવાની હોય.

અસ્તુ.

ધર્મેન્દ્ર જોષી

મને મારો જ પ્રશ્ન

પ્રશ્ન ૨: મારી સાથે જ કેમ આવું બને છે?

જીવનમાં ઘણી વાર એવી પરિસ્થિતિઓ આવે જ્યારે વ્યક્તિ ગમે તેટલા આયોજનબદ્ધ પ્રયત્નો કરતો હોય, પણ સફળતા ન જ સાંપડે. જીવનના ધાર્યા ધ્યેય પૂર્ણ ન થાય. ગમે તે કારણ હોય, પરંતુ નિષ્ફળતા જ મળે. અને નિષ્ફળતાના પરિણામ સ્વરૂપ નિરાશા. સામાન્યતઃ એવા સમયે કોઈ પણ વ્યક્તિ સંજોગોનો, અન્ય વ્યક્તિઓને, સહયોગીઓનો વાંક કાઢે, પોતાને મળેલી નિષ્ફળતા માટે પોતાના સિવાય બધાને દોષી ગણે.

ઘરમાં, સમાજમાં, કે વ્યવસાયમાં જ્યારે નિષ્ફળતા મળે ત્યારે તરતજ દોષનો ટોપલો બીજાની ઉપર ઢોળી પોતાને બચાવવાનો પ્રયત્ન કરવાનું આપણે સામાજિક ઉછેરમાં શીખ્યા છીએ. નાનું બાળક ચાલતા શીખતું હોય અને પડી જાય ત્યારે આપણે કહીએ કે, “એ તો વચ્ચે કાંકરી આવી ગઈ.” શાળામાં ધાર્યા ગુણ ના આવે તો આપણે માંદગીનું બહાનું આગળ ધરીએ. કારખાનામાં ઉત્પાદન

યોગ્ય ગુણવત્તાનું ના બને તો કારીગરોનો કે કાચો માલ ખરાબ આવ્યાનો દોષ. સંબંધોમાં બીજાના સ્વાર્થનો દોષ. ક્રિકેટમાં હાર્યા તો પિચનો વાંક. અને જીવનમાં આવી બે-ત્રણ ઘટનાઓ જો ઉપરાઉપરી બની જાય તો, “મારું નસીબ જ ખરાબ છે” - એમ કહીને આપણે આપણામાંથી છુટા.

એવા નિરાશાના સમયમાં સ્વાભાવિક રીતે જ આપણે અન્ય સફળ લોકો સાથે આપણી સરખામણી કરીએ અને તરત જ મનમાં આવે, “મારી સાથે જ કેમ આવું બને છે?” અને આપણે વડીલો પાસે, ગુરુ પાસે, મિત્રો પાસે કે પછી જીવનસાથી પાસે જઈ ચઢીને રડમસ થઈને એ સવાલ પૂછીએ. પણ શું આપણા સિવાય અન્ય કોઈ પણ વ્યક્તિ એનો સચોટ જવાબ આપી શકે? જવાબ છે - ‘ના’.

સમજવું જરૂરી છે કે અન્ય કોઈ પણ વ્યક્તિ પહેલા તો ઘટનાને, તેની પરિસ્થિતિને, સંજોગોને પોતાના પરિપ્રેક્ષ્યથી જ આંકે. અન્ય કોઈ પણ વ્યક્તિ એવા સંજોગોમાંથી પસાર થયેલી વ્યક્તિની અંદરનો ભાવ, લાગણી અને માનસિક પરિસ્થિતિને અનુભવી ન શકે અને એટલે જ એટલી જ તીવ્રતાથી સમજી ન શકે. તો કેવી રીતે તેનો સચોટ જવાબ આપી શકે?

એટલે જ, “મારી સાથે જ કેમ આવું બને છે?” એ પ્રશ્નનો જવાબ આપણે પોતાની જાતને જ પૂછીને તેનો જવાબ પોતે જ શોધવાનો રહે છે. અને જવાબ મળે પછી ચોક્કસ તે કારણોના નિરાકરણ માટે નિષ્ણાત લોકો પાસે જઈ શકાય.

દરેક વ્યક્તિ પોતાના ‘મન’ અને ‘હૃદય’ વચ્ચે દ્વંદ્વ અનુભવે છે. હૃદય સંવેદનાત્મક હોવાથી ભાવનાઓ સમજીને, ગમા-અણગમાં જાણીને, જીવન મૂલ્યો અને આદર્શોને સ્પર્શીને રજૂઆત કરે છે; જ્યારે ચંચળ અને ગણતરીબાજ મન પોતાની સગવડ અને લાલચ જોઈને, સ્વાર્થ જોઈને છેતરાત્મક રજૂઆત કરે છે. માણસે જોવું જોઈએ કે જે સંજોગ કે બાબત કે કાર્ય કે પ્રયત્નનું પ્રતિકૂળ પરિણામ આવ્યું છે તે નિર્ણય મનની

રજૂઆત માનીને કર્યો હતો કે હૃદયની? હૃદય આદર્શવાદી છે જ્યારે મન વાસ્તવિકતાવાદી છે. હૃદય નિર્ણય લેતી વખતે ખુશી ઉપર ધ્યાન કરશે જ્યારે મન પોતાને દુઃખ કે નુકશાન ન થાય તેની ખાતરી કરશે.

“મારી સાથે જ કેમ આવું બને છે?” એ પ્રશ્નના ઉત્તરમાં આપણે એ પણ જોવું પડશે કે આપણે તે કાર્ય કરવાનો નિર્ણય કયા સંજોગોમાં લીધો હતો. શું તે વખતે મારી માનસિક સ્વસ્થતા બરાબર હતી કે હું ઉદ્દેગમાં હતો? શું મને પરિસ્થિતિની યોગ્ય સમજ હતી? શું મારી પાસે યોગ્ય વિચાર કરવાનો સમય હતો કે ઉતાવળ હતી? શું એ કાર્ય કે તેના પરિણામ ઉપર મેં ગંભીરતાથી વિચાર કર્યો હતો? કાર્યના અમલમાં કોઈ ભૂલ કે કચાશ રહી ગઈ હતી? જો કોઈ અન્ય વ્યક્તિએ કરેલ કાર્યના કારણે નિષ્ફળતા મળી કે પ્રતિકૂળ સંજોગો ઊભા થયા હોય તો શું તે વ્યક્તિને એ કાર્ય સોંપવામાં આપણી ભૂલ થઈ હતી? તે કાર્ય કરવાની તેની યોગ્યતાને મૂલવવામાં આપણે થાપ ખાઈ ગયા હતા?

જો આપણી સાથે જ હમેશા બધું અજુગતું કે અઘટિત થાય છે એ માનસિકતામાંથી બહાર આવવું હોય તો આપણે આ પ્રશ્નો

પોતાને જ પૂછીને પોતાને હરાવવા પડશે અને અન્યને દોષી ઠેરવવાના બદલે પોતાની જ ક્ષતિ સ્વીકારવી પડશે. આ સ્વીકૃતિ શરૂઆતમાં અઘરી છે. પરંતુ, તે જ બદલાવનું મૂળ છે, પ્રતિક્ષણતામાંથી અનુકૂળતા તરફના પ્રયાણનું પહેલું પગથિયું છે.

દરેક ઘટના ઘટવાનું એક કારણ હોય છે, કુદરતે કે ઈશ્વરે નિર્માણ કરેલો એક સંજોગ હોય છે. જો આપણે તે સંજોગની સાથે ચાલીએ તો બધું બરાબર. તેને ઉતાવળે વહેલા પૂરું કરવાનો પ્રયત્ન કરીએ કે તેને ધક્કો મારીએ તો નિષ્ફળતા અથવા પ્રતિક્ષણ પરિણામ. જો તેને ટાળવાનો પ્રયત્ન કરીએ તો પણ નિષ્ફળતા અથવા પ્રતિક્ષણતા. કહેવાય છે કે વિશ્વમાં ઘટતી દરેક ઘટના કુદરતે નક્કી કરેલ સમયે જ ઘટે, ના પહેલા ના પછી. એવું વિચારવું જોઈએ કે પ્રયત્નની દિશા તો સાચી હતી. હેલન કેલરે કહ્યું હતું, “જ્યારે તમે પ્રકાશ સામે મોઢું કરીને ઊભા રહો ત્યારે પડછાયો પાછળ જાય”. આ બહુ જ સુંદર વાત એટલા માટે છે કે આમાં પડછાયો હોવાનું નકારાયું નથી. પડછાયો છે જ, પણ એ સમજાવે છે કે પડછાયો કાળો છે, પરંતુ સૂર્યકિરણો તેજસ્વી છે. જ્યારે આપણને ઘનઘોર કાળા વાદળો

દેખાય છે, ત્યારે પણ સૂર્ય તો હોય જ છે અને તે થોડી વારમાં વાદળો વચ્ચેથી પોતાનું અસ્તિત્વ બતાવે જ છે. કોઈ પણ પ્રતિક્ષણ ઘટનાઓ અથવા સંજોગો આવે ત્યારે ધીરજ ધરી તેને જતાં રહેવા દેવાની જરૂર હોય છે. અને તેની સાથેની લડતમાં આપણાં અથાગ અને નિષ્ઠાવાન પ્રયત્ન ઉપર દ્રષ્ટિ રાખવાની હોય છે. કેમ કે તે જ પ્રતિક્ષણતાને અનુકૂળતામાં બદલવામાં કામ આવે છે.

બંધ રેલવે ફાટક આગળ ઊભેલી બસમાં બેઠેલા પોતાના વિચારોમાં ખોવાયેલા એક માણસને અચાનક એક બાળકે આવીને પૂછ્યું, “શું હું આપના બૂટને પોલિશ કરી આપું?”. એ માણસને થયું કે છોકરો ભીખ માંગી રહ્યો છે એટલે એની ઉપર કોઈ ધ્યાન ન આપ્યું. બસના આગળના દરવાજેથી તે છોકરાને તેણે ઉતરતા જોયો. એના હાથમાં બૂટપોલિશના સામાનની થેલી ઉપરાંત સ્ફૂલ બેગ હતી.

તે નજીક જ એક વૃક્ષની નીચે બેસી ગયો અને બેગમાંથી ચોપડી કાઢીને કંઈક લખવા લાગ્યો. બસમાં બેઠેલા માણસને કુતૂહલ થયું અને ઉતરીને તે છોકરા પાસે ગયો અને વાત કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો.

છોકરો ‘જનરલ નોલેજ’નું પુસ્તક વાંચી રહ્યો હતો. માણસે પૂછ્યું, “તું કયા ધોરણમાં ભણે છે?” છોકરાએ જવાબ આપ્યો કે તે પોતાની જાતે જ ભણે છે. માણસે સમજાવ્યું કે સરકાર મફત શિક્ષણ, પુસ્તકો અને ખાવાનું આપે છે તો તે સરકારી શાળામાં જોડાઈ શકે છે. છોકરાએ જવાબ આપ્યો, “જો હું શાળામાં ભણવા જઈશ તો મને તો ખાવાનું મળી જશે, પરંતુ મારી માતા અને નાની બહેનોને નહીં મળે. હું ઘરનો એક માત્ર દીકરો છું અને મારી જવાબદારી છે તેમને ખુશ રાખવાની કેમકે મોટો થઈને હું જ ઘરનો પુરુષ બનીશ.” એ આઠ વર્ષના બાળકને વીસ વર્ષના જવાબદાર યુવાનની જેમ વાત કરતાં સાંભળીને તે માણસને સ્મિત આવ્યું, અને એણે છોકરાને સો રૂપિયા

ધર્યા. છોકરાએ તે લેવાની ના પડતાં કહ્યું, “હું ભીખ નથી માંગતો, કામ કરું છું અને કમાઉં છું.” પેલા માણસે પૂછ્યું, “રોજ કેટલા રૂપિયા કમાય છે?” છોકરાએ જવાબ આપ્યો, “આમ તો ૫૦-૬૦, પણ એક વાર તો ૭૦ ઉપર મળી ગયા હતા, અને હું મારી નાની બહેનો માટે એ દિવસે ચોકલેટ પણ લઈ ગયો હતો.” પેલો માણસ એક બોધ લઈને બસમાં પાછો બેઠો.

કદી ના વિચારો કે “મારી સાથે જ કેમ આવું બને છે?” મુશ્કેલીમાંથી બહાર નીકળવાનો માર્ગ શોધો, અને જો તમે એ ન કરી શકતા હો, તો ચિંતા કરવાથી કોઈ ફાયદો નહીં થાય, વધુ પડતાં વિચારો કરવાથી નિરાકરણ નહીં આવે, ચિંતા છોડી દો. દરેક ઘટના ઘટવાનું કારણ હોય છે.

ખુલ્લા દ્વાર

કાપો રોજ છતાં પણ ફૂટતી રહેતી શાખો
આ ગાંડી વેલ ઉદાસીની, ક્યાં જઈ નાખો!

કમજોર સમજવાની ભૂલ કદી ના કરતાં
ચિંતાની ડાકણ ખઈ જાતી માણસ આખો

સંબંધોને નાહક પંપાળી શું પામ્યા?
ક્યારેક ખબર ખુદને પણ પૂછવાનું રાખો!

ટોળું વિચારોનું ઉમટી આવે એ પહેલાં
આંખો બંધ કરી મનના દરવાજા વાખો

લડવાનું બહાનું એક શોધ્યું છે મેં જાતે
ભાગી છૂટવાના કારણ દીઘા'તા લાખો

- કિરણ 'રોશન'

ખુલ્લા દ્વાર

વિશ-લિસ્ટ

શિખાને બાલ્ટીમોર ગિફ્ટ થયાને દસેક દિવસ થયા હશે. અજાણ્યા શહેરમાં મિત્રો બનાવવાં માટે તે એક ‘મીટ-અપ’ ગ્રુપમાં જોડાયી. આ ગ્રુપ મહિનાના બીજા અને ચોથા શનિવારે આસપાસની શાળાઓમાં જઈને વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ કરાવતું. નાતાલ નજીક આવતી હોવાથી, આ ગ્રુપે ‘હેપ્પી-ચાઈલ્ડ’ નામનો પ્રોગ્રામ એક બનાવ્યો. પ્રોગ્રામનો મુખ્ય હેતુ ફેસ્ટિવ-સીઝનમાં જરૂરિયાતમંદ બાળકોને ગિફ્ટ આપી ખુશી વહેંચવાનો હતો. મીટ-અપ ગ્રુપનાં સભ્યો દરેક બાળકને એક કાર્ડ આપતાં અને બાળકો પોતાને ગમતી વસ્તુઓનું લિસ્ટ બનાવી કાર્ડ પાછું આપતા. આ કાર્ડ ગ્રુપનાં બધા સભ્યોને અપાતું અને નક્કી કરેલી રકમ અનુસાર તેઓ બાળકો માટે ગિફ્ટ ખરીદતા. શિખાએ પણ આ ઉમદા કાર્યમાં જોડાવાનું નક્કી કર્યું. તેને અપાયેલા કાર્ડ પર ‘ડેલિયાહ’ નામ લખાયેલું હતું. એ વિશલિસ્ટમાં કપડાં અને રમકડાં સિવાય ફાઉન્ડેશન કીમ અને હેર

સ્ટ્રેઈટનર પણ હતાં. શિખાને આ બંને વસ્તુ થોડી અજુગતી લાગી, પણ તેણે લિસ્ટ પ્રમાણે એ અજાણી છોકરી માટે બધી ગિફ્ટ ખરીદી.

નાતાલને માત્ર દસેક દિવસની વાર હતી. શિખા અને તેના મિત્રો ગિફ્ટ લઈને શાળા પર પહોંચી ગયા. જ્યારે ડેલિયાહનું નામ બોલવામાં આવ્યું, ત્યારે ૫ વર્ષની આફ્રિકન-અમેરિકન છોકરી ગિફ્ટ લેવા માટે આગળ આવી.

તેણે આવતાવેંત જ શિખાને પૂછ્યું, “તમે મારું ફાઉન્ડેશન કીમ અને હેર સ્ટ્રેઈટનર તો લાવ્યા ને?” બાળકીની ઉંમર અને તેનાં આ પ્રશ્ને તેને બેબાકળી કરી દીધી હતી. તેણે વળતો સવાલ કર્યો, “બેટા, ફાઉન્ડેશન અને હેર-સ્ટ્રેઈટનર શા માટે જોઈએ છે તારે?” ડેલિયાહે ધીમેથી ઉત્તર આપ્યો, “મારે સુંદર થવું છે અને મમ્મી આ બંને વસ્તુ વાપરવા દેતી નથી

શિખા અવાચક થઈને ઉભી હતી. તેની પાસે આ પાંચ વર્ષની બાળકીને કહેવા માટે શબ્દો ખૂટી પડ્યા. તેણે ડેલિયાહનો હાથ પકડીને કહ્યું, “પણ તું તો ઓલરેડી સુંદર જ છે..”

આ સાંભળતા જ ડેલિયાહ જોરજોરથી રડવા લાગી. તેણે પોતાનો હાથ શિખાના હાથમાં લઈને કહ્યું, “જુઓ તમારા અને મારા હાથનો રંગ સમાન છે. આપણે સુંદર તો ના જ હોઈ શકીએ.” ડેલિયાહને રડતી જોઈ તેના સહાધ્યાયી મિત્રો હસી રહ્યા હતા. શિખાએ ડેલિયાહને ગળે લગાડી અને કહ્યું, “મારી જિંદગીમાં મેં તારાથી સુંદર છોકરી

નથી જોયી. હું તારી મિત્ર બનવા માંગુ છું.” ડેલિયાહ ખુશીથી ઉછળી પડી.

ડેલિયાહને તેના રંગ અને દેખાવને લઈને ઘણીવાર અપમાનિત કરવામાં આવતી, એ વાત પછીથી જાણી ત્યારે શિખા મનોમન બબડી ઉઠી, “સોરી ડેલિયાહ, એક મજબૂત ફાઉન્ડેશન ક્રીમની જરૂર તો આપણા સમાજને છે. સમાજ પર લાગેલી આ કાળી ટીલી કોઈપણ ફાઉન્ડેશન ક્યારેય ભૂંસી શકશે નહિ.”

- આરોહી શેઠ

ખુલ્લા દ્વાર

દુનિયાનો પ્રથમ પ્રેમપત્ર

જીવનમાં પહેલી વસ્તુ હંમેશા ખાસ હોય છે. જેમ કે, પહેલો બોલેલો શબ્દ, પહેલું માંડેલું ડાગલું, શાળાનો પહેલો દિવસ, પહેલા દોસ્તો, પહેલો પ્રેમ, પહેલો ક્રશ, પહેલો પગાર, પહેલી પોકેટ મની વગેરે બધી જ વસ્તુઓ ચિરસ્મરણીય છે. તેમાં પણ પહેલા પ્રેમનો ચાર્મ અલગ જ હોય છે! જે ના તો મળે છે અને ના તો એને ભૂલાય છે, પરંતુ જ્યાં સુધી ટકી રહે છે, ત્યાં સુધી વ્યક્તિ પોતે સ્વર્ગમાં હોય તેવી અનુભૂતિ કરે છે.

આપણે આધુનિક યુગમાં જીવીએ છીએ, ટપાલનો યુગ લગભગ આથમી ગયો છે. બધું જ ડિજિટલ છે. પરંતુ આ ટપાલ લખવાનું ને એમાં પણ પ્રેમપત્ર લખવાના ચલણના મૂળિયાં તો છેક ૭૦૦૦ વર્ષ પહેલા નીકળે છે! લેખિત પુરાવા ની રીતે જોઈએ તો, વિશ્વનો સૌથી પહેલો OFFICIAL LOVE LETTER એ શ્રીકૃષ્ણને રુકમણીએ લખ્યો હતો, જેનો ભાગવત પુરાણમાં પણ ઉલ્લેખ છે.

વિદર્ભના કુંડિનપુરના રાજા ભીષ્મકની પુત્રી અને પાંચ ભાઈઓની બહેન

રુકમણીએ શ્રીકૃષ્ણને ક્યારેય જોયા ન હતા. પરંતુ વિદર્ભ પ્રદેશમાં તેની વાતો ઘરેઘરે થતી હતી. શ્રીકૃષ્ણના રૂપ, પરાક્રમ, ગુણો તથા લક્ષ્મીની વાતોનું ગુણગાન સાંભળીને તેને પોતાના પતિ ધારી લઈને, સૂદેશ બ્રાહ્મણ સાથે શ્રીકૃષ્ણ પાસે સંદેશો મોકલાવ્યો હતો, જે વિશ્વનો સૌથી પહેલો પ્રેમપત્ર હતો.

રુકમણી શ્રીકૃષ્ણને લખે છે કે, “ગૌરવપૂર્ણ, અદ્ભુત શૌર્ય, અલૌકિક નિષ્ઠા અને તમારું તેજસ્વી વ્યક્તિત્વ જોઈને કોઈપણ છોકરી મુગ્ધ થઈ જાય, એ સાવ સ્વાભાવિક છે અને હું પણ મુગ્ધ થઈ છું. તેથી આ પત્ર લખવાનું સાહસ કરું છું.”

“અહીં મારા વડીલો મારો હાથ એક પશુના હાથમાં સોંપી દેવાની પેરવીમાં પડ્યા છે, પોતાના સ્વાર્થ ખાતર તેઓ મારું બલિદાન આપવા તૈયાર થયા છે. પણ હું તો તમારા ગુણ, શીલ અને બુદ્ધિમત્તા પાછળ પાગલ બની છું. મારે તો જેની પાસે મારું મસ્તક નમે એવો પતિ જોઈએ છે. જેની આગળ મસ્તક નમે તેવી અલૌકિક વ્યક્તિ એક તમે જ છો. તમારો જન્મ ‘પરિત્રાણાય સાધૂનાં’ છે.”

આ પ્રેમપત્રમાં કેટલું ચાતુર્ય ભર્યું છે? કેવા પતિની પોતે અપેક્ષા રાખે છે, તે રુકમણી જણાવે છે. પણ પોતે ભાગવાનું પસંદ કરતી નથી, તેમાં તેની રાજનૈતિક બુદ્ધિ છે, કારણ કે કદાચ શ્રીકૃષ્ણ જો તેનો અસ્વીકાર કરે તો? એટલે એ વધુમાં લખે છે કે,

“શિશુપાલ પાસે મારું મસ્તક કદાપિ નમવાનું નથી. ડરથી પત્નીનું મસ્તક નમાવે એવા અનેક પતિઓ હોય છે પણ તેમાં એમની વિશેષતા શું? માટે, હે પ્રભુ! આપને જ મેં મારા પતિ તરીકે સ્વીકાર્યા છે અને મારો આત્મા મેં આપને જ સોંપ્યો છે, તો આપ અહીં પધારી અને આપની પત્ની બનાવો. હે કમલનયન! ગદના મોટાભાઈ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન અહીં આવી મારું પાણિગ્રહણ કરો.”

વળી, રુકમણી શ્રીકૃષ્ણના પૌરુષની પણ પ્રતીતિ જોવા માગે છે. એટલે આગળ લખે છે કે, “હે અજીત! આવતીકાલે થનારા વિવાહમાં આપ સેનાપતિથી વીંટળાઈને વિદર્ભદેશમાં પધારજો અને શિશુપાલ અને જરાસંઘના સૈન્યનો પરાજય કરી મને પરણજો!!”

આ પત્રમાં રુકમણી પોતાના પરિવાર માટે અહિંસા દાખવવાની પણ વાત કરે છે કે, “આપ મારી સાથે લગ્ન કરો, પરંતુ એ માટે મારા પરિવારજનો સાથે કોઈપણ જાતની હિંસા ન કરતા. હું ઉપાય દર્શાવું છું. વિવાહના આગલા દિવસે હું પાર્વતીનાં દર્શન કરવા શહેરની બહાર પાર્વતીને મંદિરમાં આવું, ત્યાંથી મારું હરણ કરવું આપને સહેલું થશે અને મારા સગા-સંબંધીઓને મારવાનો પ્રસંગ પણ નહિ આવે!”

રુકમણીએ શ્રીકૃષ્ણને લખેલા આ પત્રને ‘ચાલાકીભર્યો પ્રેમપત્ર’ કહી શકાય. બુદ્ધિમાનો જ આવી ઉચ્ચ કોટીના પ્રેમપત્રો લખી શકે. માનસશાસ્ત્રનો કેટલો ઊંડો અભ્યાસ તે કાળમાં પણ હશે..! આ કથા ભાગવતમાં બહુ સુંદર રીતે આલેખવામાં આવી છે.

- દર્શન વઢવાણા

'પંખ'માં કોઈ લેખ/વાર્તા/માઈક્રોફિક્શન/કવિતા મોકલવા માટે

- (૧) માત્ર શ્રુતિ ગુજરાતી ફોન્ટમાં વર્ડ ફોર્મેટમાં ટાઈપ કરી ભાષા અને જોડણીની ભૂલો ચકાસી રચના મોકલવી. ભાષાશુદ્ધિ અને જોડણીમાં જો વધુ ભૂલો હશે તો કૃતિ સ્વીકારવામાં આવશે નહિ, જેની નોંધ લેવી.
- (૨) કોઈ પણ ઓનલાઈન કે ઓફલાઈન પ્લેટફોર્મ પર અપ્રકાશિત હોય, એવી જ કૃતિ મોકલવી. કૃતિ સ્વરચિત અને મૌલિક હોવી જોઈએ.
- (૩) કૃતિમાં મોટેભાગે ગુજરાતી જ ટાઈપ કર્યું હોય એ જરૂરી છે. અમુક શબ્દો ગુજરાતી, હિન્દી અથવા સંસ્કૃત ભાષામાં ટાઈપ કરેલા ચાલશે. પણ એ શક્ય હોય ત્યાં સુધી ઓછા રાખવા. જેથી સમરસતા સચવાઈ રહે.
- (૪) કૃતિ માત્ર મેઇલ દ્વારા જ સ્વીકારવામાં આવે છે. અમારું મેઇલ-એડ્રેસ નીચે મુજબ છે:

pankhemagazine@gmail.com

- (૫) કૃતિ મેઇલ કર્યા પછી જો સિલેક્ટ થશે તો જાણ કરવામાં આવશે.
- (૬) 'પંખ' બિન-વ્યવસાયિક મેગેઝીન હોવાથી અમારા તરફથી કોઈ પણ પ્રકારનો પુરસ્કાર આપવામાં આવતો નથી.
- (૭) તમે મોકલેલી કૃતિ-સ્વીકારનો અંતિમ નિર્ણય 'પંખ'ની ટીમનો રહેશે.

'પંખ'ની ઉડાનમાં સહભાગી પાંખો

યાજ્ઞિક વધાસિયા

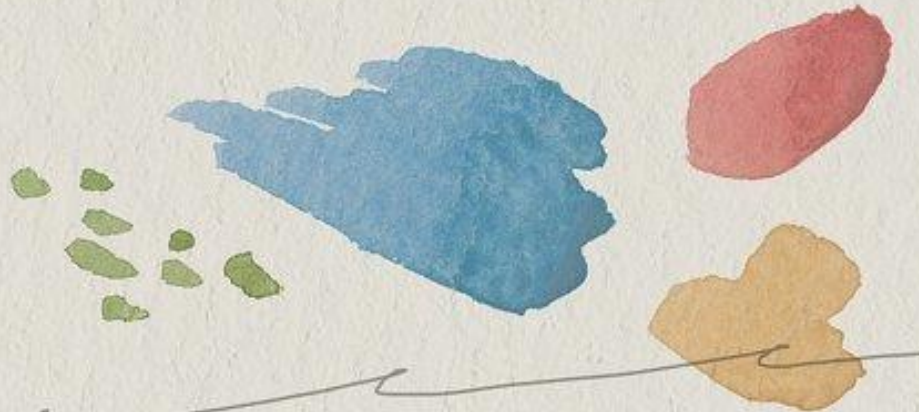
કેયુર દુધાત

મનોરી શાહ

અનંત ગોહિલ

વિરલ જોશી

હોએફા અગવાન

આ અંકમાં સહભાગી પાંખો

રાજુલ ભાનુશાલી

પાર્મી દેસાઈ

ધર્મેન્દ્ર જોષી

તેજલ શાહ

વિપુલ હડિયા

ડૉ. રંજન જોષી

હીરલ વ્યાસ

ડૉ. કાર્તિક શાહ

ભાવેશ ભટ્ટ

શીતલ ગઢવી

આરોહી શેઠ

દર્શન વઢવાણા

કિરણ 'રોશન'

ફોટોગ્રાફર

યશ રજવાડી (ફ્રન્ટ કવર)

અમિત સોલંકી (બેક કવર)

અમારી સાથે
ઉડવાના
આકાશી માર્ગો

pankhemagazine@gmail.com

<http://www.facebook.com/pankhemagazine>

<https://wa.me/916355953355?text=%E0%AA%A8%E0%AA%AE%E0%AA%B8%E0%AB%8D%E0%AA%A4%E0%AB%87>

https://twitter.com/pankh_e_magazine

<https://www.youtube.com/channel/UCakmCpwf4oF2ZICI-YPIVDg>

<https://www.instagram.com/pankhemagazine/>

